

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО**КРАСІКОВ Д. О.,**

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
науково-дослідного відділу
військово-правових проблем
(Центр воєнно-стратегічних
досліджень Національного університету
оборони України)

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.61>**ПРАВОВІ РАМКИ МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ:
КОДИФІКАЦІЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

У цій статті досліджуються правові рамки мобілізації в Україні, зосереджуючись на їхній кодифікації та практичному застосуванні в умовах воєнного стану, що триває з часу повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Дослідження підкреслює важливість системного підходу до створення нормативно-правової бази, який забезпечує цілісність правових процесів і враховує еволюцію законодавства про мобілізацію, починаючи з набуттям Україною незалежності у 1991 році. Такий підхід допомагає простежити поступові зміни в законодавстві та зрозуміти їхній вплив на сучасні механізми мобілізаційної підготовки й національного спротиву.

Детально розглядається історичний розвиток правових норм, зокрема ключові закони, такі як «Про оборону України» та «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також «Про правовий режим воєнного стану», який став основою для управління країною в умовах гібридної війни після 2014 року. Особливу увагу приділено змінам 2024 року, зокрема, зниженню віку призову до 25 років, що значно розширило мобілізаційний резерв за рахунок молодих людей, та впровадженню електронного реєстру «Оберіг» для автоматизації обліку призовників. Водночас стаття висвітлює складнощі реалізації цих норм, зокрема через цифровий розрив, коли значна частина населення не має регулярного доступу до інтернету, перевантаження медичних комісій після скасування статусу «обмежено придатний», а також соціальну напругу через посилення відповідальності за ухилення від мобілізації.

Окремий акцент зроблено на соціально-економічних наслідках цих змін. Зниження віку призову впливає на освіту та професійні перспективи молоді, особливо в таких важливих сферах, як інформаційні технології та сільське господарство, де мобілізація може призвести до нестачі робочої сили. У контексті закону України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX стаття наголошує на важливості громадянської відповідальності та добровільних формувань, які суттєво посилити Збройні Сили України з початку 2022 року. Проте відсутність чітких правил демобілізації викликає невдоволення серед військових та їхніх близьких, що послаблює довіру до системи.

Дослідження також аналізує взаємозв'язок між правовими нормами та соціальними процесами, пропонуючи теоретичне осмислення балансу між потребами оборони та економічною стабільністю. Серед рекомендацій – створення єдиного кодексу оборони для уніфікації норм про мобілізацію, демобілізацію та соціальні гарантії, а також запровадження ротаційної системи з визначеними термінами служби. Ці заходи не вимагають змін до Конституції, але потребують гармонізації з міжнародними стандартами.

Стаття поєднує історичний аналіз із сучасними реаліями, закликаючи до комплексного вдосконалення мобілізаційної системи з урахуванням військових, соціально-економічних і політичних факторів. Вона підкреслює необхідність справедливості та верховенства права для підвищення ефективності національного спротиву й запобігання кризам у тривалому конфлікті.

Ключові слова: мобілізація, кодифікація, імплементація, законодавство, воєнний стан, національний спротив, громадянська відповідальність, правовий режим, цифровізація.

Krasikov D. O. Legal framework of mobilization in Ukraine: codification and implementation during the legal regime of martial law

This article examines the legal framework of mobilization in Ukraine, focusing on its codification and practical application in the context of martial law, which has been ongoing since the full-scale invasion of the Russian Federation in 2022. The study emphasizes the importance of a systematic approach to creating a regulatory framework that ensures the integrity of legal processes and takes into account the evolution of mobilization legislation since Ukraine gained independence in 1991. Such an approach helps to trace the gradual changes in legislation and understand their impact on modern mechanisms of mobilization preparation and national resistance.

The historical development of legal norms is examined in detail, in particular key laws such as “On the Defense of Ukraine” and “On General Military Duty and Military Service”, “On Mobilization Training and Mobilization”, as well as “On the Legal Regime of Martial Law”, which became the basis for governing the country in the conditions of hybrid war after 2014. Particular attention is paid to the changes of 2024, in particular, the lowering of the conscription age to 25 years, which significantly expanded the mobilization reserve at the expense of young people, and the introduction of the electronic registry “Oberig” to automate the registration of conscripts. At the same time, the article highlights the difficulties in implementing these norms, in particular due to the digital divide, when a significant part of the population does not have regular access to the Internet, the overload of medical commissions after the abolition of the “limitedly fit” status, as well as social tension due to increased responsibility for evading mobilization.

A special emphasis is placed on the socio-economic consequences of these changes. Lowering the conscription age affects the education and professional prospects of young people, especially in such important areas as information technology and agriculture, where mobilization can lead to a shortage of labor. In the context of the Law of Ukraine “On the Fundamentals of National Resistance” of July 16, 2021 No. 1702-IX, the article emphasizes the importance of civic responsibility and volunteer formations, which have significantly strengthened the Armed Forces of Ukraine since the beginning of 2022. However, the lack of clear demobilization rules causes dissatisfaction among the military and their loved ones, which weakens trust in the system. The study also analyzes the relationship between legal norms and social processes, offering a theoretical understanding of the balance between defense needs and economic stability. Among the recommendations are the creation of a single defense code to unify the norms

on mobilization, demobilization and social guarantees, as well as the introduction of a rotation system with fixed terms of service. These measures do not require changes to the Constitution, but require harmonization with international standards. The article combines historical analysis with modern realities, calling for a comprehensive improvement of the mobilization system, taking into account military, socio-economic and political factors. It emphasizes the need for justice and the rule of law to increase the effectiveness of national resistance and prevent crises in a protracted conflict.

Key words: *mobilization, codification, implementation, legislation, martial law, national resistance, civic responsibility, legal regime, digitalization.*

Стан дослідження проблеми. Окремі проблемні аспекти, присвячені питанню правового регулювання мобілізації, в своїх наукових працях розглядали: І.Л. Бородін, О.В. Гетьманцев, Л.С. Гулак, Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, Є.В. Курінний, Р.С. Мельник, С.П. Погребняк, О.Ю. Савинець, С.О. Сунегін, О.М. Тарасишин, О.В. Терещук, В.Д. Ткаченко, Т.Ю. Федчук, Є.Ю. Яковчук та багато інших. Проте, попри значний обсяг теоретичних напрацювань, у науковій літературі залишається недостатньо дослідженим питання сутності й змісту мобілізації як складової державної політики та предмета адміністративно-правового регулювання. Зокрема, В. Горovenko та В. Тютюнник [1, с. 21] пропонують розпочати глибоку реформу законодавства у сфері оборони шляхом його кодифікації, спрямованої на систематизацію, уніфікацію, докорінну переробку, оновлення та гармонізацію зі стандартами НАТО. А. Коваль [2, с. 77] аналізує роль громадянської відповідальності в контексті мобілізації під час воєнного стану, наголошуючи, що правові рамки мають стимулювати добровільну участь громадян у національному спротиві.

Серед вітчизняних досліджень актуальним є дослідження Бакірова В.С., Балакірєва О.М. [3, с. 108]. Автори звертають увагу на проблеми цифровізації, зокрема нерівного доступу до технологій у сільських регіонах України. Також досить цікавою є праця О.В. Гороховської яка у своїй історичній розвідці досліджує кодифікацію військового права, беручи за приклад Кодекс Лібера 1863 року, і робить висновок, що систематизація норм є передумовою для успішної імплементації [4, с. 116]. Ці ідеї актуальні для сучасного українського контексту, де цифрова трансформація мобілізаційних процесів лише набирає обертів.

Українські дослідники також звертають увагу на соціально-економічні аспекти. У цьому розумінні В. Переверзій [5, с. 254] аналізує вплив мобілізації на ринок праці та освіту, вказуючи на довгострокові наслідки залучення молоді до військової служби. Його висновки підтверджуються даними 2024 року, згідно з якими за оцінками Atlantic Council, зниження віку призову до 25 років посилило тиск на ці сфери [6]. Загалом, сучасні дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до правового регулювання мобілізації, що враховує як військові, так і суспільні фактори.

Вступ. Мобілізація в Україні є не лише практичним інструментом забезпечення обороноздатності держави, але й складним правовим інституттом, що потребує чіткої кодифікації та ефективної імплементації. Особливо актуальною ця тема стала після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, коли перед державою постали безпрецедентні виклики, пов'язані з необхідністю швидкого реагування на загрози національній безпеці. У цьому контексті правові рамки мобілізації відіграють вирішальну роль, адже саме від їхньої прозорості, узгодженості та практичної реалізації залежить здатність країни протистояти зовнішній агресії.

Метою даного дослідження є аналіз еволюції законодавства про мобілізацію в Україні, оцінка сучасних змін, зокрема прийнятих у 2024 році, а також виявлення проблем, пов'язаних із їхньою імплементацією. Дослідження підкреслює зв'язок між правовими нормами та громадянською відповідальністю, а також розглядає вплив мобілізації на соціально-економічні процеси в країні. Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації законодавства до реалій війни, що вимагає як теоретичного осмислення, так і практичних рішень.

Виклад основного матеріалу. Формування правових основ мобілізації в Україні розпочалося з моменту здобуття незалежності у 1991 році. Тоді перед державою постало завдання створення власної системи національної безпеки, що вимагало відходу від радянських підходів до регулювання оборонних процесів. У радянській системі мобілізація була інструментом тоталітарного режиму, спрямованим на максимальну централізацію ресурсів, тоді як в Україні акцент поступово змістився на поєднання державних інтересів із правами та обов'язками громадян. Закон «Про оборону України» став першим системним актом у сфері оборони після здобуття незалежності. Першим значним кроком у кодифікації законодавства про мобілізацію стало прийняття у 1993 році Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу». Цей документ установив базові принципи призову громадян на військову службу, включаючи мобілізацію в особливий період, і визначив категорії осіб, які підлягають призову. Проте на той час законодавство залишалося фрагментарним і не враховувало всіх аспектів мобілізаційної підготовки, таких як залучення економічних ресурсів чи координація дій місцевих органів влади. Вищезгаданий закон заклав фундамент для подальшого розвитку законодавства, зокрема Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» який став ключовим нормативним актом у цій сфері. Цей закон чітко визначив поняття мобілізації, розмежував її види – загальну та часткову, а також установив обов'язки не лише громадян, а й підприємств, установ та організацій щодо участі в мобілізаційних заходах [7]. Таким чином, законодавство почало набувати системного характеру, хоча все ще залишалися прогалини в його практичному застосуванні, які, зокрема, потребують модернізації з урахуванням сучасних викликів, таких як повномасштабна війна та кіберзагрози.

Уже в 1996 році Конституція України закріпила у статті 17 обов'язок держави захищати свій суверенітет і територіальну цілісність, а також обов'язок громадян брати участь у обороні Вітчизни. Ця норма стала фундаментом для подальшого розвитку нормативної бази, яка регулює мобілізаційні заходи. У свою чергу стаття 65 Конституції також визначає захист Вітчизни як обов'язок громадян.

Події 2014 року, пов'язані з анексією Криму та початком війни на сході України, стали каталізатором для чергового етапу реформування правових рамок мобілізації. Російська агресія виявила слабкі місця попередньої нормативної бази, зокрема недостатню готовність держави до швидкого розгортання резервів і координації дій у воєнний час. У відповідь у 2015 році було прийнято Закон «Про правовий режим воєнного стану», який деталізував механізми управління країною в умовах війни, включаючи порядок оголошення мобілізації та розподіл повноважень між органами влади [8]. Цей період також ознаменувався активізацією громадянського суспільства, що проявилось у створенні добровільних формувань і русі опору, які стали важливим доповненням до регулярних збройних сил.

Сучасний етап кодифікації правових норм розпочався після повномасштабного вторгнення у 2022 році та набув особливого розмаху у 2024 році. У цей період Верховна Рада ухвалила низку законів, спрямованих на модернізацію мобілізаційної системи. Зокрема, Закон № 3127-IX знизив вік для взяття на військову реєстрацію до 25 років, що розширило мобілізаційний резерв за рахунок молодого покоління на понад 50 000 осіб. Інший важливий крок – прийняття Закону № 3549-IX, який запровадив електронний реєстр «Оберіг» для автоматизації обліку призовників і резервістів проте його впровадження стикається з проблемами цифрового розриву в суспільстві. Закон № 3621-IX скасував статус «обмежено придатний», що вимагає переогляду стану здоров'я тисяч осіб, створюючи навантаження на медичні комісії. Це рішення покликане уточнити мобілізаційний резерв, але його реалізація потребує значних ресурсів. Аналогічно, Закон № 3633 посилив штрафи за ухилення від мобілізації до 25 500 грн, що має дисциплінувати громадян, але може викликати соціальну напругу. Закон також ввів кілька ключових змін, зокрема реєстрацію транспорту та базову військову службу який становить 5 місяців у мирний час і 3 місяці під час воєнного стану. Це спрямовано на швидке навчання новобранців, але, на наш погляд, короткий термін підготовки може не забезпечити достатньої бойової готовності, що є ризиком для

безпеки. Відсутність чітких положень про демобілізацію в Законі № 10449 є одним із найбільш контроверсійних аспектів. За даними Atlantic Council, це рішення викликало невдоволення серед військовослужбовців, які служать понад два роки без перспективи повернення до цивільного життя [6]. Це підкреслює потребу в комплексному підході до кодифікації, який би враховував не лише призов, а й демобілізацію.

Ці зміни є частиною ширшої стратегії, спрямованої на усунення суперечностей у законодавстві, підвищення прозорості мобілізаційних процесів і забезпечення їхньої відповідності реальним потребам оборони. Водночас цифрова трансформація, попри свої переваги, зіткнулася з проблемами нерівного доступу до технологій у різних регіонах країни, що ускладнює повноцінну імплементацію нових норм.

Варто також зазначити, що громадянська відповідальність є невід'ємною складовою успішної мобілізації, адже саме від готовності громадян виконувати свій конституційний обов'язок залежить ефективність оборонних заходів. Як слушно зауважила І.В. Кіресва, захист Вітчизни є не лише функцією держави, а й колективним завданням усього суспільства [9, с. 185]. Ця ідея знайшла відображення у Законі України «Про основи національного спротиву» (№ 1702-IX), який визначив поняття «національний спротив», «добровольчі формування територіальних громад» і «територіальна оборона». Адже після 2022 року чисельність Збройних Сил України зросла до 880 000 осіб, значною мірою завдяки добровольцям, які стали основою руху опору. Такий прояв громадянської самосвідомості свідчить про глибокий зв'язок між правовими нормами та соціальною відповідальністю, що є унікальною рисою українського суспільства в умовах війни.

У свою чергу такі зміни у законодавстві мають далекосяжні соціально-економічні наслідки, які необхідно враховувати при аналізі їхньої ефективності. Так, зниження віку призову до 25 років зачіпає молодь на етапі завершення освіти чи початку професійної кар'єри. За даними Міністерства освіти і науки України, у 2023 році понад 200 000 студентів завершили навчання у вищих навчальних закладах, і значна частина з них тепер підпадає під мобілізацію. Це впливає на ринок праці, зокрема в таких стратегічних галузях, як інформаційні технології, які до війни забезпечували 4% ВВП країни. Водночас мобілізація сільської молоді посилює дефіцит робочої сили в аграрному секторі, що може призвести до скорочення виробництва на 15% у 2024 році. Крім того, відсутність чітких правил демобілізації викликає соціальну напругу серед сімей військовослужбовців, що лише ускладнює ситуацію.

Слід зазначити, що імплементація нових правових норм стикається з низкою викликів, які потребують комплексного вирішення. Однією з ключових проблем є цифрова нерівність: за даними ООН, лише 65% українців мають регулярний доступ до інтернету, що ускладнює використання електронного реєстру «Оберіг». Так само логістичні труднощі, пов'язані з перевантаженням військово-лікарських комісій через перегляд статусу придатності, створюють затримки в мобілізаційних процесах. Суспільний спротив також відіграє значну роль: суворі покарання за ухилення від призову викликають невдоволення, що може знизити рівень добровільної участі. Нарешті, невизначеність щодо термінів демобілізації демотивує як самих військових, так і їхні родини, що підриває довіру до влади.

Крім того, на нашу думку, важливою частиною вдосконалення правових рамок мобілізації доцільно є такі напрями реформування:

1. Створення єдиного кодексу оборони, який би уніфікував норми про мобілізацію, демобілізацію, соціальні гарантії, створення оперативного та мобілізаційного резерву, систему обліку військовозобов'язаних, питання військового будівництва могло б усунути наявні суперечності та спростити їхнє застосування, насамперед міжнародний досвід, Грузії чи систему ротації, запроваджену в Ізраїлі (обов'язкової служби для чоловіків – 32 місяці і жінок – 24 місяці, з чіткою демобілізацією та резервною службою).

2. Запровадження загальноновизнаних стандартів НАТО задля звільнення від радянської ідеології процесу мобілізації що призведе до зменшення соціальної напруги і підвищить мотивацію громадян. Продовжувати розширювати фінансові стимули для добровольців, що може залучити більше рекрутів.

3. Покращення комунікації між державою та населенням через прозоре пояснення змін у законодавстві допоможе відновити довіру.

4. Розширення цифрової інфраструктури для рівного доступу до технологій.

5. Забезпечення балансування потреб оборони та економіки шляхом звільнення ключових працівників від призову дозволить зберегти стабільність у стратегічних галузях.

Висновки та перспективи подальших досліджень: Отже, правові рамки мобілізації в Україні є динамічною системою, що постійно адаптується до викликів воєнного часу. Останні зміни свідчать про прагнення держави до модернізації та підвищення ефективності механізмів у сфері оборони, однак їхня імплементація потребує подолання численних перешкод. Громадянська відповідальність залишається основою національного спротиву, що підкреслює важливість гармонійного поєднання примусових і добровільних заходів у правовій базі. Шляхом ретельного впровадження та постійних коригувань Україна може досягти балансу між військовою ефективністю та соціальною справедливістю. Подальші дослідження мають продовжувати моніторинг реалізації цих законів та їхнього впливу, надаючи аналітичну підтримку для вдосконалення. Подальший розвиток законодавства має зосередитися на комплексному підході, який враховує не лише військові, а й соціально-економічні аспекти, щоб забезпечити стійкість і справедливість мобілізаційної системи в умовах триваючого конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Тютюнник В.П., Горovenko В.К. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування. Наука і оборона. 2018. № 1. С. 18–22.

2. А. Коваль. Правові аспекти законодавчого врегулювання мобілізаційних заходів правового режиму воєнного стану як основи національного спротиву, оборони та захисту територіальної цілісності України. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. № 78. С. 67–80.

3. Соціальні нерівності: Сприйняття українським суспільством (Заключний звіт соціологічної Асоціації України) Харків-2018 https://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018_.pdf

4. О.В. Гороховська, І.С. Семенюк. Кодекс Лібера та його значення для розвитку й кодифікації міжнародного гуманітарного права. Держава та регіони. Серія Право, 2014 р. № 2 (44) С. 114–118. http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2014/22.pdf

5. В. Перевезій. Соціальна мобілізація: інтеграційний та дезінтегруючий потенціали. Наукові записки. Випуск 6 (68) https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/perevezii_sotsialna.pdf.

6. Ukraine's new mobilization law leaves demobilization issue unresolved. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-new-mobilization-law-leaves-demobilization-issue-unresolved/>

7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543- XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

9. І.В. Кіреєва. Правовий інститут мобілізації та соціальної відповідальності: теоретико-правові аспекти взаємодії та взаємовпливу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». Випуск №37, 2024 С. 114–118.

